

В XXI в. ответственность каждого специалиста за судьбы общества, всего человечества настолько возрастает, что встает задача формирования социально-го, общечеловеческого, экзистенциального подхода к решению любой теоретической или практической проблемы. Это позволит повысить качество подготовки специалистов. От решения этой задачи во многом зависит выполнение основных социально-экономических и культурных программ нашего общества. И ответственность за ее выполнение в равной степени должны нести коллективы учебных заведений, их руководство, а на своем участке работы, каждый работник персонально.

*Л.М. Луц
(Беларусь, Бабруйск)*

ФАРМІРАВАННЕ ГІСТАРЫЧНАЙ САМАСВЯДОМАСЦІ І НАЦЫЯНАЛЬНАЙ САМАБЫТНАСЦІ Ў КУРСЕ “БЕЛАРУСКАЯ МОВА: ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА”

Праграма курса «Беларуская мова: прафесійная лексіка» адной з асноўных задач выдзяляе такую: «Дапамагчы студэнтам усвядоміць месца беларускай мовы ў развіцці культуры і духоўным адраджэнні нацыі, а таксама сфарміраваць у студэнтаў дакладнае ўяўленне па цікавай, актуальнай у наш час праблеме «мова і этнас». Трэба акцэнтаваць увагу студэнтаў на тым, што нацыянальную самабытнасць і адметнасць нават прафесійнае мастацтва і культура набывалі пад уплывам фальклору. Ён адыграў найважнейшую ролю у этнічных працэсах наогул і ў фарміраванні менталітэту беларусаў у прыватнасці. Галоўная задача выкладчыка абудзіць у студэнтаў цікавасць да сапраўдных нацыянальных каштоўнасцей з мэтай фарміравання гістарычнага светапогляду і міфалагічнага мыслення беларусаў. У гэтым накірунку можна разнастаіць прыёмы і метады працы, надаць вялікую ўвагу формам падачы таго ці іншага матэрыялу. Растлумачыць студэнтам як разумелі нашы продкі дэндралагічныя комплексы, напрыклад, ў казацкай, рэкруцкай і салдацкай песеннай творчасці – гэта пытанне, звязанае з даследаваннем арганізацыі свету, трансляцыі зместу культуры праз фальклор.

У казацкай, рэкруцкай, салдацкай песні прырода выступае актыўным удзельнікам сюжэту, нязменна суправаджаючы ваяра. Малюнкі прыроды ў гэтых песнях заўсёды эмацыянальныя, выразныя, маюць выяўлены сімвалічны сэнс: “*бяроза хілява, бялява*”; “*крутая гара*”, “*цёмны лес*” – усё гэта сімвалы расставанняў, сардэчных нягод, няўдач і спрэчак. Цераз народныя песні ў менталітэт народа ўваходзілі і журботнасць бярозы, і высокае сіняе неба, і ўсведамленне магутнасці маці-сырой зямлі.

Дрэва (лес, дуброва) – як адзін з фундаментальных вызначальнікаў прасторы і асноватворных элементаў семантычнай структуры – служыць у ваецкіх песнях сродкам адрознення *свайго* і *чужога* светаў, указвае на мяжу ці

памежную тэрыторыю паміж імі. Да прыкладу, салдат (казак, рэкрут), як прадстаўнік *чужога* свету, каб трапіць у войска ці на вайну, перасякае размежавальную лінію – лес, дуброву, гай. Дубровушка шуміць, а дарога стогне, калі па ёй ідуць салдаты: “Шуміць, шуміць зеленая дубровушка, // Стогна, стогна широкая дорожачка” [1, с. 86]. Дрэва – месца лакалізацыі людзей, каля яго знаходзяцца параненыя, хворыя, дачасна памерлыя маладыя людзі – казакі, салдаты: “Пад белай бярозай // Ляжыць казак ўбіты” [2, с. 618]; “Паміраю ў сцягу // Пад ракітаю” [2, с. 617]. Адначасова дрэва выконвае ў песнях функцыю ахвярніка, звязваецца з ушанаваннем душаў памерлых і адпраўкай іх на *той* свет. У сацыяльна-бытавых песнях негатыўная ацэнка даецца перыферыі, дзе расце дрэва (*у поле, на чужбіне, “сцялі”*). Гэты аспект можа асабліва падкрэслівацца і складаць аснову ўсяго твора. Пад дрэвам адбываецца рэальная ці сімвалічная смерць чалавека, г. зн. пераход з аднаго сацыябіялагічнага стану ў другі. Гэты пераход людзей, выключаных з прасторы свайго свету, часта не мае рытуальнага замацавання з усімі вынікамі гэтага. З аднаго боку дрэва, надзеленае негатыўнымі якасцямі і звязанае з хранатопам смерці, “правакуе” адпаведныя падзеі (забойства чалавека ноччу пад негатыўна ацэненымі дрэвамі, што растуць каля перакрываючага дарог, на межах палёў, каля могілак, у цёмным лесе, на беразе ракі), а з другога – сама смерць, не замкнёная рытуалам у традыцыйна адведзеным ёй месцы, стварае нячыстае, урочнае месца там, дзе адбылося забойства”.

Часта ў песнях жывыя істоты ператвараюцца ў дрэва ці камень. Міфапаэтычнае аб’яднанне дрэва і чалавека адбываецца на шляхах устанавлення, агульных для іх катэгорый жыццядзейнасці, у аснову чаго кладзецца паралелізм ці ўзаемадапаўняльнасць іх жыцця. Пры ператварэннях звычайна захоўваецца палавая адпаведнасць: жанчына – асіна, бяроза, вярба, каліна, ліпа, сасна, таполя, рабіна, яблыня, груша; мужчына – дуб, явар, клён. У сацыяльна-бытавых песнях сімвалы явара і дуба асацыіруюцца са значэннем “хлопец”, “малады мужчына ў росквіце сіл”, “памерлы гаспадар”, “лэс салдата”.

Міфапаэтычнае асэнсаванне асіны звязана са смерцю, з нячыстымі памерлымі, безабаронным сіроцтвам, з горыччу жаночага жыцця ўдавы-салдаткі: “Астаюся малада // Удавіцаю, // Як асіна-дзераўцо // Над крыніцаю” [2, с. 615]. Сасна сімвалізуе дэпрэсіўны, трывожны стан дзяўчыны або маладой жанчыны, выклікае і ўзмацняе адмоўныя эмоцыі: “Шуміць-гудзе сасоначка, // Тужыць-плача малодачка” [3, с. 165]. У выпадку вылучэння такіх стэрэатыпных характарыстык сасны, як сувязь з зімой, няшчасцем, слязамі, жыццём у чужыне, гэтае дрэва таксама набывае негатыўную ацэнку. Яліна ўспрымаецца як бясплоднае, калючае дрэва, “лапы” якога растуць уніз і ўтвараюць зацяжненне, таму яна натуральна суадносіцца са смерцю, пераходнасцю. Нездарма ў песнях дрэва вельмі часта выступае месцам забойства, гвалтоўнай пагібелі людзей: “Там у полі-полі яліна стаіць, // А пад ялінаю ўбіты ляжыць” [3, с. 179]. У большасці песень праз сімваліку яліны як

нешчаслівага дрэва перадаецца душэўны стан салдата (казака, рэкрута) у цяжкія хвіліны яго жыцця.

У вяцкіх песнях жанчына і яе жыццё асацыіруецца з дрэвамі схіленымі, зламанымі, сухымі, якія адлюстроўваюць глыбокія інтымныя пачуцці, сімвалізуюць тугу, моцныя перажыванні блізкіх людзей, якія вымушаны растацца, а таксама прадказваюць сумныя падзеі. У творах салдатка-жонка, маці ці каханая навабранца суадносіцца з калінаю, рабінаю (“*арабінушкай*”), асінаю, сасною, вярбаю, бярозай, таполяй, вішняй: “*Ой, вярба, вярба кучаравая, //...Салдат радывы дамоў просіцца*” [3, с. 146]. Міфапаэтычнае асэнсаванне асіны звязана са смерцю, з нячыстымі памерлымі, безабаронным сіроцтвам, з горыччу жаночага жыцця: “*Астаюся малада // Удавіцаю, // Як асіна-дзераўцо // Над крыніцаю*” [2, с. 615]. Рабіна сімвалізуе жанчыну, яе гаротнае жыццё ў замужжы, а ў матыве смерці арабіначка – жонка забітага казака (рэкрута, салдата). У смаленскай рэкруцкай песні рабіна асацыіруецца з крывёй маладой жонкі: “*Я й зрублю, молодец, разрыбінушку. // Я й раз секанул – кровь натронулась. // Я и два секанул – кровь ручьем пошла. // Я и три отсекнул – кровь прогласила: // “Не секи, мой муж, разрыбінушку. // Не рябину секешь – молодую жену”*”. Вішня, як замужняя жанчына, у якой ападае лісце, звязана са здрадай – смерцю мужа: “*Ой, у полі пад вішанькаю // Там казачок забіты ляжыць*” [2, с. 618]. Чорная вішня фіксуе абсалютную мяжу, за якой жыццё спыняецца: “*Ой, ты чорная вішня, // Што з-пад караня выйшла*”. Стан вішні адпавядае і перапетыям жаночага жыцця. Маці ў салдацкіх песнях сімвалізуюць шмат крыві на полі бітвы: “*Зацвітаюць маці, // А ўсё чырванья. // Ой, ідуць рэкруты, // Хлопцы маладыя*” [3, с. 165].

Большасць казацкіх, рэкруцкіх і салдацкіх песень пачынаюцца з факта наяўнасці якога-небудзь дрэва (“*каліна-маліна*”, дуб, асіна, бяроза, рабіна і інш). Тут яны выступаюць, як медыятары паміж светам жывых людзей і светам памерлых. Такія героі, як казак (рэкрут, салдат), паказаны як народжаныя паміж тым і гэтым светам, а таму прыналежныя да абодвух. *Каліна* – дрэва, якое, паводле фальклорных тэкстаў, не ўздымаецца высока ад зямлі, расце ў нізінах, чарнее, усыхае, ламаецца ад вятроў, марозаў і г.д. *Каліна* рэалізуе негатыўную функцыю – злучэнне зямлі з падземным, “тым светам”, і ўвасабляе Дрэва смерці: “*Накапалі высокую магілу. // Эй, пасадзілі, // Пасадзілі чырвоную каліну*” [3, с. 198]. Факт забойства казака афарбаваў каліну ў чырвоны цвет. У выпадку, калі каліна адлюстравана белымі фарбамі, заключана вера маці, што сын вернецца дадому: “*Каліна-маліна, калінушка, // Белым цветам зацвіла...// Маці сына радзіла, //... У салдаты аддала*” [3, с. 110].

У сацыяльна-бытавых песнях дрэвы сімвалічна суадносяцца з жаўнерам і яго каханай. Схіленае, зламанае, сухое дрэва адлюстроўвае жыццё жанчыны ў мужавай сям’і, глыбокія інтымныя пачуцці, сімвалізуе тугу, моцныя перажыванні блізкіх людзей, якія вымушаны растацца, а таксама прадказвае сумныя падзеі. Да дрэва часта звяртаюцца за парадамі, бо яно ўсё ведае і адказвае таму ці іншаму герою, перажывае за яго, прадвяшчае яму нешчаслівы або, наадварот, шчаслівы лёс.

Відавочна, што змястоўныя, цікавыя, глыбокія лекцыі-гутаркі спрыяюць пашырэнню кругагляду студэнтаў, дапамагаюць многім па-іншаму паставіцца да нацыянальнага багацця, назапашанага стагоддзямі.

Літаратура

1. Романов, Е.Р. Белорусский сборник: в 9 вып. / Е.Р. Романов // Песни, поговорки, загадки. – Киев : Типография С.В. Кульженко, 1886. – Вып. 1–2. – 469 с. 114.

2. Беларускі фальклор: хрэстаматыя : вучэб. дапам. для філал. спец. выш. навуч. устаноў / склад. К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – Мінск : Выш. шк., 1996. – 856 с.

3. Сацыяльна-бытавыя песні / Уклад.сістэматызацыя тэкстаў, уступ. артыкул і камент. І. К. Цішчакі і інш.; Уклад. муз. часткі Г.В. Таўлай; Рэд. А.С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1987. – 488 с. – (Беларуская народная творчасць).

*Е.В. Положевец
(Россия, Москва)*

ИННОВАЦИОННАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

В связи с переходом высшей школы на многоуровневое обучение, на многоэтапную организацию образовательного процесса педагогическая наука и практика нуждаются в более детальном осмыслении теоретических и методических основ профессионального становления выпускников, особенностей их профессионально-трудовой социализации. Фундаментальной основой является изучение и внедрение инновационной деятельности в образовательный процесс посредством новаторской деятельности профессорско-преподавательского состава.

Теоретическое и практическое разрешение комплекса вопросов современного инновационного образования показало, что наибольшую актуальность приобретает определение и создания условий, при которых, во-первых, обучающиеся становятся не просто студентами, а формирующимися и развивающимися специалистами, во-вторых, накопленный потенциал обеспечивает поступательное саморазвитие. При таком подходе решается задача восстановления целостности содержания образования, единства интересов, реабилитации смысло-жизненных ориентиров в образовательном процессе.

Современная система образования не учитывает, что внедрение новых инновационных технологий поставило общество перед фактом глобального перехода к сетевым механизмам познания окружающей действительности, призванным заместить системный подход вооружения знаниями. Для сетевого образования характерны эклектичность, неоднородность, отсутствие иерархии в получаемой информации, логика восприятия, которая определяется, прежде всего, мотивацией обучаемого, опосредованной его смысловыми жизненными ориентациями.